ঔপন্যাসিক ডষ্টয়এফ্স্কি

(১)

আধুনিক ইউৰোপীয় উপন্যাসত উনবিংশ শতিকাৰ ৰুছীয় লিখক ডষ্টয়এফ্স্কিৰ যি প্ৰভাৱ তাৰ বিজনি নাই। উপন্যাসত সচৰাচৰ মানব-চৰিত্ৰৰ যি ক্ৰিয়া বৰ্ণনা কৰা হয় তাত ডষ্টয়এফ্স্কিয়ে এক গভীৰতা দান কৰিলে, মনোবিজ্ঞানৰ সাধাৰণ জ্ঞানৰ লগত নিৰ্জ্জ্ঞাত বা অচেতন মনৰ জ্ঞান যোগ কৰিলে। সত্যৰ সন্ধানী এই ঔপন্যাসিকে মন আৰু হিয়াৰ গোপন তৰপবোৰত আঙুলি দি তাত চলি থকা সংঘাতবোৰ স্বজ্ঞা বা ইন্‌ট্যুইশ্যনৰ সহায়ত মুকলি কৰি দেখুৱালে। অথচ এওঁৰ বিষয়ে ১৯৩৪ চনত ছোভিয়েট লিখক গৰ্কিয়ে মন্তব্য কৰিছিল এইদৰে—'অজ্ঞাতবাসৰ টোকা' (নোটছ ফ্ৰম আণ্ডাৰগ্ৰাউণ্ড) নামৰ কিতাপৰ নায়কৰ চৰিত্ৰত ডষ্টয়এফ্স্কিয়ে নিপুণভাবে বৰ্ণনা কৰিলে সমাজৰ আবৰ্জ্জনা অহংকেন্দ্ৰী এক শ্ৰেণীৰ লোকক। নিজৰ দুখ-কষ্ট আৰু ব্যৰ্থতাৰ কাৰণে নিজৰ ওপৰতে হোৰ লৈ তেওঁ যথেষ্ট আগ্ৰহেৰে উনবিংশ আৰু বিংশ শতিকাৰ যিসকল ব্যক্তিবাদী ডেকাই বাস্তৱ-জীৱনৰ পৰা আঁতৰি থাকি নৈৰাশ্যত বুৰ গৈ বিননি ধৰিছে সেইসকলৰে ছবি আঁকিছে। ... তেওঁ হেনো সত্যৰ সন্ধানী। সত্য সম্ভৱ তেওঁ পালে মানুহৰ পাশবিক আৰু নীচ প্ৰবৃত্তিবোৰত, আৰু পালে আপত্তি কৰিবলৈ নহয়, সমৰ্থন কৰিবলৈকেহে। এৰা, যেতিয়ালৈকে বুৰ্জোৱা সমাজত এনেবোৰ প্ৰভাৱ বৰ্ত্তি থাকে তেতিয়ালৈকে মানবৰ পাশবিক প্ৰবৃত্তিবিলাক নিৰ্মূল নহয়।

ছোভিয়েট দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা যে ডষ্টয়এফস্কিৰ প্ৰভাৱ হজম

ডস্‌টয়েফ্‌স্কি

কবিবলৈ টান তাব আৰু এটি হেতু আছে। ভাটী বয়সত তেওঁ মন্তব্য কবিছিল যে ৰায়ত প্ৰথা ভাল, কিয়নো এই প্ৰথাৰ জৰিয়তেহে জমিদাৰ আৰু খেতিয়কৰ মাজত ওখ নৈতিক সম্বন্ধ এটি বৰ্ত্তি থাকিব পাৰে। গৰ্কিয়ে অৱশ্যে তেওঁৰ চৰিত্ৰ-অঙ্কন শক্তি শ্বেক্ছপিয়াৰৰ তুল্য বুলি স্বীকাৰ কৰিছিল।

(২)

ডষ্টয়এফ্স্কিৰ জন্ম হয় ১৮২১ খৃষ্টাব্দত। এওঁৰ দেউতাক আছিল মস্কোৰ দাতব্য ঔষধালয় এখনৰ ডাক্তৰ। এওঁলোক সম্ভৱ এসময়ত সম্ভ্ৰান্ত ঘৰৰে আছিল, পিচত অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগত অলপ তললৈ নামে। ডাক্তৰজনে নিজৰ সুখ-সুবিধা ত্যাগ কৰিও তেওঁৰ সাতটি লৰা-ছোৱালীক শিক্ষাৰ পোহৰ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। এওঁ ল'ৰা-ছোৱালীকেইটিক টান হাতেৰে শাসন কৰিছিল। ভাটী-বয়সত তেওঁ মস্কোৰ পৰা এশ মাইলমান দূৰৈত অলপ সম্পত্তি কিনিবলৈ সমৰ্থ হয়। ল'ৰা-ছোৱালীকেইটিয়ে তাত থাকিবলৈ লৈয়ে যি অলপ স্বাধীনতা পায়। ডষ্টয়এফ্স্কিৰ ষোলবছৰ বয়সত তেওঁৰ মাকৰ মৃত্যু হয়। ডাক্তৰে তেওঁক আৰু ককায়েক মাইকেলক চেণ্ট্পিটাছবাৰ্গৰ মিলিটাৰি ইন্জিনিয়াৰিং স্কুলত নাম লিখাই দিলেগৈ। কিন্তু স্বাস্থ্য বেয়া কাৰণে মাইকেল উভতি আহিল। ডষ্টয়এফ্স্কি অকলে আমনজ্ৰিমনকৈ ৰ'ল। ইফালে দেউতাকেও তেওঁলৈ স্কুলৰ ফিজ আৰু কিতাপ-কাপোৰৰ কাৰণে টকা নপঠোৱা হ'ল। দেউতাকে অলপ দিনৰ পিচত নিজৰ ব্যৱসায় ত্যাগ কৰি জমিদাৰীলৈ গ'ল আৰু মদত ধৰিলে। ৰায়তবিলাকৰ প্ৰতি তেওঁৰ ব্যৱহাৰো বৰ কঠোৰ আছিল। এদিন ৰায়তৰ হাততে তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল।

দুবছৰৰ পিচত নানান বাধা-বিঘিনিৰ মাজত ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে সুখ্যাতিৰে পৰীক্ষা পাছ কৰিলে। পাছ কৰিয়ে তেওঁ যুদ্ধ-দপ্তৰৰ ইন্জিনিয়াৰিং বিভাগত চাকৰি এটি লাভ কৰিলে। দেউতাকৰ সম্পত্তিৰ ভাগ আৰু তেওঁৰ দৰমহা লৈ এইসময়ত ডছ্টয়এফ্স্কিৰ অৱস্থা বৰ বেয়া নাছিল। কিন্তু ডেকা ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে বিলিয়াৰ্ড খেলত নিচা বহুৱাই লৈ দুই হাতেৰে ধন উৰুৱাত লাগিল। চাকৰিটোও তেওঁ "আলু যেন নীৰস" পালে; এবছৰৰ পাচত তেওঁ যেতিয়া চাকৰি এৰি দিলে তেতিয়া তেওঁ ধাৰত পোত গৈছে। ধাৰে তেওঁক শেহলৈকে এৰি নিদিলে। অযথা খৰচ কৰি নিৰুপায় হৈ তেওঁ নৈৰাশ্যতে বুৰ যায়, কিন্তু দুৰ্ব্বলতা যুঁজিবৰ জোখাৰে তেওঁৰ মনোবলো নাই। আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ এইদৰে তেওঁৰ প্ৰকৃতিত দেখিবলৈ পোৱা গ'ল।

ইন্জিনিয়াৰিং স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতেই ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে উপন্যাস এখন আৰম্ভ কৰিছিল। এতিয়া 'দৰিদ্ৰ লোক' নাম দি কিতাপখন তেওঁ লিখি উলিয়ালে। সাহিত্যজগতত তেওঁৰ চিনাকি কোনো নাই। কিন্তু বন্ধু এজনৰ জৰিয়তে পাণ্ডুলিপিখন নেক্ৰাছফৰ ওচৰ পালেগৈ। ওৰেৰাতি কিতাপখন পঢ়ি কবি নেক্ৰাছফে ইমান তৃপ্তি পালে যে তেওঁ ৰাতি নৌপুৱাওঁতেই ডছ্টয়এফ্স্কিৰ ঘৰলৈ দৌৰি আহিল। আনন্দত আত্মহাৰা হৈ চকুত লো লৈ তেওঁ তৰুণ লিখক-জনক সাৱট মাৰি ধৰিলে। নেক্ৰাছফে সেইসময়ৰ আটাইতকৈ খ্যাতিমান সমালোচক বেলিনস্কিৰ হাতত কিতাপখন দিলে। সমালোচকজনৰ পৰাও যথেষ্ট সমৰ্থন পোৱা গ'ল। কিতাপখন ছপা হৈ ওলাল আৰু ডছ্টয়এফ্স্কিও খ্যাতিমান হ'ল।

এই আকস্মিক খ্যাতি কিন্তু ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে চম্ভালিব নোৱাৰিলে। সাহিত্যৰসিকৰ সমাজত তেওঁৰ সঙ্কোচ আৰু আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ ফুটি ওলাল, সহজভাবে তেওঁ কথা কব নোৱাৰিলে, কিবা বিষয়ৰ আলোচনাত সোমালেও তেওঁৰ যুক্তি আওগৰীয়া হৈ প্ৰকাশ পালে।

নিজৰ প্ৰতিভাসম্পৰ্কে সচেতন হৈ তেওঁ আত্মম্ভৰিতাৰ চিনো দেখুৱালে। এইসময়ৰ ডছ্টয়এফ্স্কিৰ চেহেৰা আছিল এইধৰণৰ— মানুহজন চুটি আৰু খীণ, চুলি পাতল ৰঙৰ (ক'লা নহয়), গাৰ বৰণত স্বাস্থ্যৰ জেউতি নাই, কজলা সৰু চকুহুটি অস্থিৰভাবে ইটো বস্তুৰ পৰা সিটোলৈ লৰি ফুৰে, শেঁতা ওঁঠ হুটিতো এটি অস্থিৰ কম্পন। দেখিলেই তেওঁক বতাহত উৰা আৰু হুৰ্ব্বল স্নায়ুৰ যেন লাগে।

সি যি নহওক, এই খ্যাতিৰ যহতে তেওঁ আৰু এখন উপন্যাস আৰু গল্প কেইটামান লিখি দিম বুলি প্ৰকাশকৰ পৰা আগতীয়াকৈ ধন ললে। ধনখিনি পায়ে তেওঁ ভোগবিলাসত জাহ গ'ল। বন্ধু-বান্ধবে এই কাৰণে তেওঁক কৰ্কথনা কৰিলে ; তেওঁ ওলোটা বুজা হ'ল। তেওঁৰ হিতকাৰী বন্ধু বেলিন্স্কিৰ লগতো তেওঁ খৰিয়াল পাতিলে। ধাৰত পেপুৱা লাগি বেচেৰাই শেহত খপ-জপকৈ ৰচনা কৰিবলগীয়া হ'ল। তেওঁৰ স্নায়ুৰ বিকাৰ আছিলেই, এতিয়া হয় যক্ষ্মা নহয় মস্তিষ্কবিকৃতি—এনে কিবা বেমাৰে ধৰা বুলিও তেওঁৰ বোধ উপজিল। উপন্যাস যিখন আৰু গল্প যিকেইটি ৰচি উলিয়ালে তাকো মানুহে অপাঠ্য বুলি পৰিগণিত কৰিলে।

ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে পশ্চিম ইউৰোপৰ পৰা আমদানী কৰা ভাববাদী সমাজবাদ আৰু মুক্তি আদি আদৰ্শ চৰ্চ্চা কৰা ডেকা কেতবোৰৰ লগ লাগিছিল। এওঁলোকে সপ্তাহত একোবেলিকৈ লগ লাগে আৰু মাজে মাজে পুস্তিকা আদি ছপাই বিতৰণ কৰে। ১৮৪৯ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰ এদিন ৰাতিপুৱা পুলিচে আটাইকেইজনকে গ্ৰেপ্তাৰ কৰিলে। কেইমাহমান জেলত বাস কৰাৰ পিচত বিচাৰ হ'ল আৰু বিচাৰত ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে সৈতে বিশজনে প্ৰাণদণ্ডৰ আজ্ঞা পালে। শীতকালৰ এক ৰাতিপুৱা তেওঁলোকক গুলিয়াবলৈ চিপাহীয়ে বন্দুক টোঁৱাইছে, এনেতে জাৰৰ পৰা হুকুম আহিল যে প্ৰাণদণ্ডৰ সলনি তেওঁলোকৰ কেইজনমানক মুক্তি দিয়া হওক আৰু আনকেইজনক চাইবেৰিয়াৰ জেললৈ পঠিওৱা হওক। সেইদিনা জেললৈ উভতি গৈ

এই অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে ককায়েক মাইকেললৈ চিঠি এখন লিখিলে···"আমাক তিনিজনীয়া দল কৰি মাতি নিয়া হৈছিল আৰু মই আছিলোঁ দ্বিতীয় দলটোত। মোৰ জীয়াই থাকিবলৈ আৰু একমুহূর্ত্তও বাকী নাছিল। শেহৰ ক্ষণত দাদা তোমাৰ কথাহে মই চিন্তা কৰিছিলোঁ, তোমাক কিমান ভাল পাইছিলোঁ, তেতিয়াহে মোৰ মনত পৰিছিল।···শেহত আমাক উভতি যাবলৈ সংকেত দিয়া হ'ল আৰু যি কেইজনক খুটিত বান্ধিছিল তেওঁলোককো মোকলাই দিয়া হ'ল।···"

ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে ওমৃস্ক্ নামে ঠাইৰ দাগী চোৰ-ডকাইতৰ উপনিবেশত চাৰিবছৰ কাল কটায়। তাৰ পিচৰো চাৰিবছৰ সাধাৰণ চিপাহীহিচাবে আন এডোখৰ ঠাইত কটোৱা হয়।

ডছ্টয়এফ্স্কিৰ প্রকৃতিত সম্ভ্রান্ত ঘৰৰ সন্তান বুলি এটি ভেম আছিল। এই ভেমে চাইবেৰিয়াত তেওঁক আন কয়দীৰ লগত মিলাজুলা কৰাত বাধা ওপজাইছিল। ছুশ লগৰীয়াৰ মাজত তেওঁ অকলশৰীয়া বোধ কৰিছিল। এই মানসিক নিঃসঙ্গতাই তেওঁক তেওঁৰ অতীত জীৱনৰ অভিজ্ঞতা আৰু ভাব-অনুভূতিবিলাক ফঁহিয়াই চাবলৈ শিকালে। তেওঁ পঢ়িবলৈ পাইছিল মাথোন নিউ টেষ্টামেণ্ট কিতাপখন (বাইবেলৰ দ্বিতীয় ভাগ)। এই ধর্ম্মপুথিখন ঘনাই ঘনাই পঢ়ি তেওঁৰ বোধ হ'ল মানুহৰ দৰ্কাৰ দুটি—এটি নম্রতাৰ অভ্যাস আৰু আনটি স্বাভাৱিক হেঁপাহবোৰৰ সংযততা। "আন সকলো এৰি নম্রতা অভ্যাস কৰা, চিন্তা কৰা তোমাৰ অতীত জীৱন কিদৰে গৈছে,—চিন্তা কৰা ভবিষ্যৎ তুমি কিদৰে গঢ়ি তুলিবলৈ সমর্থ হবা, চিন্তা কৰা তোমাৰ অন্তৰৰ তলিত কিমানসোপা নীচতা আৰু দুর্ব্বলতা লুকাই আছে।" সাময়িকভাবে হলেও জেলে তেওঁৰ প্রকৃতিৰ তেজ কাঢ়ি ললে। বিপ্লৱী মনোবৃত্তিৰ ঠাইত তেওঁ চৰকাৰ আৰু সমাজ-ব্যৱস্থাৰ ওপৰত আস্থা লভিলে আৰু লাভ কৰিলে তেঁউৰ বা মৃগী ৰোগ।

চেমিপালাটিন্স্কত চিপাহী হৈ থাকোঁতেই তেওঁ এটি প্রমোচন পায় আৰু তেওঁৰ মনৰ অৱস্থাও অলপ উন্নত হয়। এই সময়তে তেওঁ ৰাজনৈতিক আচামী এজনৰ ঘৈণীয়েকৰ প্ৰেমত পৰে। অলপ-দিনৰ পাচত আচামীজনক চাবিশ মাইল দূৰৈৰ ঠাই এখনলৈ পঠিওৱা হয়। গুৱনী মাৰিয়াও লগতে যায়। তাত আচামীজনৰ মৃত্যু হয় আৰু ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে মাৰিয়ালৈ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ পঠিয়ায়। ইতিমধ্যে তিৰোতাজনীয়ে মাষ্টৰ এজনৰ সঙ্গ লাভ কৰে। ঈৰ্ষা আৰু অশান্তিত ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে ছট্‌ফটাই কাল কটায়। শেহত যেনিবা মাৰিয়াই ভিকহু শিক্ষকক এৰি ডছ্টয়এফ্স্কিকে বাছি ললে। ১৮৫৭ চনত তেওঁলোকৰ বিয়া হয়। মাৰিয়াৰ প্ৰকৃতি আছিল ঈৰ্ষাপৰায়ণ। এওঁলোকৰ ঘৰুৱা জীৱন সুখৰ নহল। ইতিমধ্যে ডছ্টয়এফ্স্কিয়ে আকৌ ৰচনাত হাত দিছে, যদিও কামবিলাক আধৰুৱা হৈয়ে থাকে। তেওঁ দুই-চাৰিজন বন্ধু-বান্ধৱৰ চেষ্টা আৰু জাৰৰ পৰিয়ালৰ বন্দনা গোৱা কবিতা কেইটামানৰ যহতহে শেহত মুক্তিলাভ কৰে। এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰা যুগুত যে অনুভূতিশীল ডছ্টয়এফ্স্কিক যিদৰে সামান্য অপৰাধতে জেল আৰু চাইবেৰিয়াৰ সোৱাদ দিয়া হল, সেইদৰে সেই যুগৰ কেইবাজনো প্ৰতিভাশালী লিখকক চৰকাৰে জেল আৰু নিৰ্ব্বাসন দণ্ড দি বাকৰোধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। বিস্ময়ৰ কথা এই যে ইমান নিষেধ আৰু অত্যাচাৰৰ চেপা সহ্য কৰিও এওঁলোকে ৰুছীয় সাহিত্যৰ কলেবৰ বৃদ্ধি কৰিবলৈ সমৰ্থ হল। এই লিখকসকলৰ কাৰণে চৰকাৰৰ উপৰি ধৰ্ম্মৰ গোড়ামিও এটি আহুকাল হৈ পৰিছিল।

(৩)

প্ৰায় দহবছৰৰ মূৰত (১৮৫৯) ঘৈণীয়েক আৰু ঘৈণীয়েকৰ আগৰ ল'ৰা এটিৰ সৈতে ডছ্টয়এফ্স্কি পিটাছ্ৰ্বাৰ্গ পালেহি।

চাইবেৰিয়াত কটোৱা নটি বছৰত তেওঁ যি অমানুষিক ব্যৱহাৰ আৰু অভিজ্ঞতা পালে তাৰ সাঁচ তেওঁৰ প্ৰকৃতিত বৈ গ'ল। ইয়াৰ আভাস পায় ককায়েক মাইকেলৰ সৈতে লগ লাগি প্ৰকাশ কৰা 'যুগ' নামৰ আলোচনী এখনত উলিওৱা 'মৃতকৰ ঘৰ' নামে কাহিনীত। নকৈ উলিওৱা আলোচনীখনে গ্ৰাহকৰ পৰা আদৰ পালে আৰু ডছ্‌টয়-এফ্‌স্কিৰ অৱস্থা যথেষ্ট সচ্ছল হল। ১৮৬২ চনত তেওঁ পশ্চিম ইউৰোপ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলায়। পশ্চিম ইউৰোপে তেওঁক সন্তোষ দিব নোৱাৰিলে। পেৰিছে তেওঁক আমুৱালে, তাৰ মানুহবিলাকো হেনো ধনলুভীয়া আৰু সৰু মনৰ। লণ্ডনৰ নিম্নশ্ৰেণীৰ লোকৰ বিলৈ আৰু চহকীশ্ৰেণীৰ ভেমে তেওঁক কষ্ট দিলে। ইটালিৰ আৰ্টে তেওঁক আকৰ্ষণ নকৰিলে, বৰং তাত থকা সময়ৰ সৰহখিনি তেওঁ ভিক্টৰ হুগোৰ 'দুৰ্ভগীয়া' (দীনদুঃখী) নামৰ কিতাপখন পঢ়ি কটালে। ৰোম নাইবা ভেনিচ নোচোৱাকৈয়ে তেওঁ ঘৰলৈ উভতিল। এই সময়তে তেওঁৰ ঘৈণীয়েকৰ যক্ষ্মা বেমাৰ, প্ৰায় শয্যাগত অৱস্থা।

বিদেশলৈ যোৱাৰ কেইমাহমান আগেয়ে এদিন পলিনা চুস্লোভা নামেৰে কুৰিবছৰীয়া কুমাৰী এজনীয়ে চুটি গল্প এটি লৈ তেওঁৰ কাষ চাপিছিল। এই শুৱনী গাভৰুগৰাকী ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ নজৰত পৰিল। পিটাৰ্ছবাৰ্গলৈ উভতি আহি তেওঁ পলিনাক নিজৰ বিছনাত তুলিলে। এনেসময়তে ৰাজদ্ৰোহী প্ৰবন্ধ এটি প্ৰকাশ কৰা কাৰণে আলোচনীখন বন্ধ কৰিবলগীয়া হ'ল। তেওঁ আকৌ বিদেশলৈ ওলাল। তেওঁৰ মতলব আছিল ৱিছ্‌বাডেনলৈ গৈ ৰুলেট্ খেলা আৰু পেৰিছত পলিনাক লগ ধৰা। নবিয়া পৰা ঘৈণীয়েকক মস্কোৰ ওচৰৰ চহৰ এখনত থৈ দৰিদ্ৰ লিখকৰ সাহায্য-ভাণ্ডাৰৰ পৰা ধন অলপ ধাৰ লৈ তেওঁ ৱিছ্‌বাডেন পালেগৈ। ৱিছ্‌বাডেনত ৰুলেট্ খেলোঁতে তেওঁৰ সৰহখিনি ধন খান্তাং হ'ল; পলিনাৰ সম্মোহনেহে তেওঁক জুৱাৰ পৰা আঁতৰাই নিব পাৰিলে। পেৰিছত উদং মেলা পলিনাই এজন স্পেইনদেশীয় ছাত্ৰৰ লগত সম্বন্ধ পাতিছে; ছাত্ৰজনে কেইদিন-

মানৰ পাচত তাইক নেওচি যোৱাত ওফন্দ খাই তাই ডষ্ট্‌য়েফ্‌স্কিৰ লগত পূৰ্ব্বৰ সম্বন্ধ পাতিবলৈ অমান্তি হ'ল। ডষ্ট্‌য়েফ্‌স্কিয়ে উপায় নাপাই 'ভাই-ভনীহিচাবে' দুয়ো বোমলৈ যোৱাৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে। ইফালে দুয়োৰে ধনৰ মোনা উদি। কেইসপ্তাহমান টনা-আজোৰা চলি থকাৰ পাচত দুয়ো দুফালে গ'ল; ডষ্ট্‌য়েফ্‌স্কি ঘৰলৈ উভতিল। ইয়াৰ ছমাহ পিচতে তেওঁৰ ঘৈণীয়েকৰ মৃত্যু হ'ল।

ঘৈণীয়েকৰ মৃত্যুৰ বৰ্ণনা তেওঁ চিঠি এখনত এইদৰে দিলে—"মোক হিয়া উবুৰিয়াই ভাল পোৱা আৰু ময়ো যাক অতিকৈ চেনেহ কৰিছিলোঁ সেই মোৰ পত্নী মস্কৌত ঢুকাল। যক্ষ্মাই লস্তাৰ এবছৰৰ আগেয়ে তেওঁক তালৈ নিয়া হৈছিল। মই লগতে গৈছিলোঁ আৰু গোটেই শীতকাল তেওঁৰ বিছনা ত্যাগ কৰা নাছিলোঁ।...বন্ধু, তেওঁ মোক অপৰিসীম মৰম কৰিছিল, আৰু ময়ো বৰ্ণনাৰ অতীতকৈ সেই চেনেহৰ প্ৰতিদান দিছিলোঁ; তথাপি আমাৰ ঘৰুৱা-জীৱন সুখৰ নাছিল।...দুয়ো অশান্তিৰ জীৱন কটোৱাৰ বাহিৰে আমাৰ পৰস্পৰৰ প্ৰতি মৰম টুটিবৰ কাৰণ নাছিল, বৰং আমাৰ কষ্টৰ তুলনাত এই মৰমৰ বান্ধ বাঢ়িহে যাব লাগিছিল। কথাখিনি আচৰিত পাব পাৰা; কিন্তু এয়ে সত্য। মই জনাৰ ভিতৰত তেৱেঁই আছিল আটাইতকৈ উত্তম আৰু মহীয়ান তিৰোতা।"

এই বৰ্ণনাত অতিৰঞ্জন আছে। সেই শীতকালত দ্বিতীয় আলোচনী এখনৰ কামত তেওঁ দুবেলি পিটাছ্বাৰ্গ লৈ গৈছিল। এইখন আগৰখনৰ দৰে উদাৰপন্থী নাছিল। কাগজখন নচলিলে। এনেতে ককায়েক মাইকেলৰ মৃত্যু হ'ল। মাইকেলৰ পত্নী, ল'ৰা-ছোৱালী, ৰক্ষিতা এগৰাকী, তস্যা সন্তান, আৰু ধাৰ এসোপা ডষ্ট্‌য়েফ্‌স্কিৰ মূৰত পৰিল। এই বিপদৰ পৰা তৰিবলৈ তেওঁ চহকী আত্মীয়া এগৰাকীৰ পৰা দহহেজাৰ ৰুব্‌ল্ ধাৰ কৰিলে। এই ধন সৰহদিন নিটিকিল, ১৮৬৫ চনত তেওঁ নিজক দেৱলীয়া বুলি ঘোষণা কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। এই সময়ত তেওঁৰ পেনপেনীয়া ধাৰ।

ধৰুৱাৰ খেচখেচিনিত উপায়ান্তৰ নেদেখি তেওঁ দৰিদ্ৰ লিখকৰ সাহায্য-ভাণ্ডাৰৰ পৰা ধাৰ আৰু উপন্যাস এখন লিখি দিম বুলি প্ৰকাশকৰ পৰাও আগতীয়া ধন ললে। তেওঁ আকৌ ফিছ্‌বাডেনলৈ গৈ জুৱাৰ টেবিলত ভাগ্য-পৰীক্ষা কৰিবলৈ ওলাল। তালৈ গৈ পলিনাক বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ যাচিলে। কিন্তু পঞ্চল্লিশ বছৰীয়া টকলা-মূৰীয়া আৰু তেঁউৰ বেমাৰত ঘনাই ফিট্ হোৱা আপচু গঢ়ৰ লিখক-জনৰ প্ৰতি পলিনাৰ আগ্ৰহ সমূলি নাছিল। ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়েও আনহাতে তাইক এৰি দিব নুখুজিছিল। জুৱাত দুয়োবে মোনা উদং হ'লত ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে ঔপন্যাসিক টূৰ্‌গেন্যেফলৈ ধন খুজি চিঠি লিখিলে। টূৰ্‌গেন্যেফৰ লগত তেওঁ খৰিয়াল পাতিছিল, তথাপি টুৰগেন্যেফে তেওঁলৈ অলপ সহায় পঠিয়ালে। এই টকাৰে পলিনা পেৰিছ পালেগৈ; আৰু এমাহ ডছ্‌টয়এফ্‌স্কি ফিছ্‌বাডেনতে ৰ'ল। এই সময়ত নিঃসম্বল আৰু ৰুগীয়া ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ পেটত গাঁথি দিবৰ অৱস্থা। আতুৰত পৰি বেচেৰাই সহায় বিচাৰি পলিনালৈ লিখিলে, কিন্তু সিজনীৰ পৰা সঁহাৰি নাপালে। এনে পানীত হাঁহ নচৰা অৱস্থাতে হুৰমুৰকৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু এখন উপন্যাস—'অপৰাধ আৰু দণ্ড' (ক্ৰাইম্ এণ্ড্ পানিশ্ মেণ্ট)। শেহত, চাইবেৰিয়াত লগ পোৱা বন্ধু এজনৰ পৰা অলপ আৰ্থিক সাহায্য পাই তেওঁ কোনোমতে পিটাৰ্ছবাৰ্গলৈ উভতিবলৈ সক্ষম হয়।

'অপৰাধ আৰু দণ্ড' লিখি থাকোঁতেই তেওঁৰ মনত পৰিল যে কোনো তাৰিখ এটিৰ ভিতৰত কিতাপ এখন বচি নিদিলে প্ৰকাশকে আগৰ বন্দবস্তমতে পিচৰ নবছৰত তেওঁ যি লিখে সেই আটাইবোৰ বিনাপইচাতে ছপাই উলিয়াবলৈ অধিকাৰ পাব। সেই তাৰিখ ওচৰ চাপিল, ইফালে কিতাপ সম্পূৰ্ণ নহয়। এনেতে কোনোবা এজনে ষ্টেনোগ্ৰাফাৰ এজন নিযুক্ত কৰি লবলৈ তেওঁক দিহা দিলে। ষ্টেনোগ্ৰাফাৰৰ সহায়ত তেওঁ ছাব্বিশদিনৰ ভিতৰতে 'জুৱাৰী' (গেম্ব্‌লাৰ) নামৰ উপন্যাসখন লিখি উলিয়ালে। ষ্টেনোগ্ৰাফাৰ

আনা গৃগবিয়েফ্‌না আছিল কুৰিবছৰীয়া গাভৰু। ৰূপত চকুত লগা নহয় যদিও তিৰোতাগৰাকী কৰ্ম্মঠ আৰু সহানুভূতিশীল আছিল। ১৮৬৭ খৃষ্টাব্দত তেওঁ আনাক বিয়া কৰালে। তেওঁৰ বৌৱেক আদিয়ে এই বিয়া পছন্দ নকৰি ছোৱালীজনীক যথেষ্ট দিগ দিলে। ঘৰুৱা অশান্তিৰ কাৰণে আনাৰ প্ৰস্তাৱত ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে আকৌ ৰুছিয়া এৰিবলৈ মন কৰিলে। তেওঁ আকৌ ধাৰত পোত গৈছে।

এইবেলি চাৰি বছৰকাল বাহিৰতে গ'ল। খিটখিটীয়া মেজাজ, ভেম আৰু ৰোগৰ কাৰণে ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ লগত সংসাৰ কৰা কঠিন হ'ল যদিও ধৈৰ্য্যশীলা আনাই তেওঁৰ আলপৈচান ধৰিলে। কিন্তু মৰিলেও মৰকামোৰ নেৰা মানুহজনে পলিনাৰ লগতো চিঠি চলাই থাকিল। ইফালে জুৱা আছেই। বাডেন-বাডেনত হাতত যি অলপ আছিল সেইখিনি হেৰুৱাই ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে নিজৰ লাম-লাকটু বন্ধক দিবলৈ বাধ্য হ'ল। অৱস্থা নামি অহাৰ লগে লগে সস্তীয়া বাসস্থান বিচাৰিব লগা হ'ল। গাৰ কানি-কাপোৰ বন্ধক দি শেহত যেনিবা ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে চাৰিহেজাৰ ফ্ৰাঙ্ক* লাভ কৰিলে। যথাসৰ্ব্বস্ব হেৰুৱাইও অৱস্থাৰ আৰু উন্নতি নোহোৱা দেখি শেহত ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে বাডেন-বাডেন ত্যাগ কৰিলে। জেনেভাত আনাৰ এটি সন্তান ভূমিষ্ঠ হয়। মাক আৰু সন্তানৰ কষ্ট দেখি ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে যথেষ্ট দুখ পায়, কিন্তু জেপত দুপইচা পৰিলেই তেওঁ জুৱাৰ আহ্বান আওকাণ কৰিব নোৱাৰা হয়।

তিনিমাহৰ পাচত সন্তানটি ঢুকায় আৰু আনা আকৌ অন্তঃসত্ত্বা হয়। এই সময়ত স্বামী-স্ত্ৰীৰ দুৰৱস্থা ইমান যে ৰুস্তেকীয়া পৰিচিতৰ পৰাও তেওঁলোকে দুঅনা-চাৰিঅনা ধাৰ কৰিবলগীয়া হৈছে। 'অপৰাধ আৰু দণ্ড'ই ইতিমধ্যে পাঠকৰ পৰা সমাদৰ পোৱা দেখি

---

* ফৰাছী মুদ্ৰা: মূল্য নিচেই কম; আমাৰ এটকাত প্ৰায় ৭০ ফ্ৰাঙ্কৰ দৰকাৰ হয়। ৰুছিয়াৰ ৰুব্‌লৰ মূল্য এটকা তিনিঅনা।—এইয়া বৰ্ত্তমান সময়ৰ হিচাব।

তেওঁ 'অকৰা' (ডি ইডিয়ট) নামৰ উপন্যাসখন ৰচিবলৈ লয়। প্ৰকাশকে কিতাপখন লিখি থকা অৱস্থাত তেওঁলৈ মাহে মাহে দুশ ৰুব্‌ল্ পঠিয়াবলৈ গাত লয়, কিন্তু টকাই জানো কেতিয়াবা জুৰাবীক জোৰে? 'অকৰা' কিতাপখনে বিশেষ আদৰ নোপোৱাত তেওঁ 'যুগমীয়া স্বামী' (ডি ইটাৰ্‌নেল হাজ্‌বেণ্ড) নামৰ এখনত হাত দিয়ে। এইখন আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে 'দেৱে লম্ভা' (ডি পজেছ্‌ড্) নামৰ শকত আন এখন লিখিবলৈ লয়। ইফালে অভাৱৰ তাড়নাত তেওঁলোক ইখন ঠাইৰ পৰা সিখনলৈ গৈছে। কিন্তু পেৰিছৰ কৃষ্টি, জাৰ্ম্মানিৰ সংগীত নাইবা ইটালিৰ কলাই ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিক মানসিক আহাৰ নোযোগালে, আনহাতে বিদেশত থাকি তেওঁলোকে ঘৰৰ প্ৰতিহে টান এটি অনুভব কৰিলে। "মই ৰুছিয়াৰ বতাহ আৰু ৰুছিয়াৰ লোকবিলাকৰ অভাৱ বোধ কৰিছোঁ।" স্বদেশলৈ নুভতিলে তেওঁ 'দেৱে লম্ভা' কিতাপখন শেহ কৰিব নোৱাৰা হ'ল। আনাৰো ঘৰলৈ বৰকৈ মনত পৰিছে। ঘৰলৈ উভতিবলৈ কিন্তু তেওঁলোকৰ হাতত ধন নাই, প্ৰকাশকেনো আৰু কিমান দিব? তথাপি ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ কাতৰ অনুৰোধত নিৰুপায় হৈ প্ৰকাশকে অলপ ধন আগ বঢ়ালে। ১৮৭১ চনত ডছ্‌টয়ফ্‌স্কি পিটাৰ্ছবাৰ্গলৈ উভতিল। তেওঁৰ বয়স তেতিয়া পঞ্চাশ।

'দেৱে লম্ভা' কিতাপখনে আদৰ পালে, আৰু ইয়াত ডেকা বিপ্লৱীসকলক অৰ্থহীন ধ্বংসকাৰী বুলি আক্ৰমণ কৰা কাৰণে প্ৰতিক্ৰিয়াশীল মহলতো ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে দুই-চাৰিজন মিত্ৰ গোটাব পাৰিলে। চৰকাৰী মহলে তেওঁক কামত খটুৱাব পাৰি বুলি জানি 'নাগৰিক' নামৰ সাপ্তাহিক এখনৰ সম্পাদক পাতিলে। এবছৰৰ পাচত প্ৰকাশকৰ লগত খৰিয়াল কৰি তেওঁ কাগজখনৰ পৰা ওলাই আহে। 'দেৱে লম্ভা' উপন্যাসখন বুদ্ধিমতী আনাই নিজে প্ৰকাশ কৰিছিল, ফলত তাৰ পৰা লাভ যথেষ্ট হ'ল। এতিয়াৰ পৰা বাকী ৰচনাবিলাকো আনাই নিজৰ নামত প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। ধনৰ

নাটনি গুচিল। ইয়াব পিচত তেওঁ আৰু কেইবছৰমানহে জীয়াই থাকে। এই সময়ৰ ভিতৰত 'লিখকৰ জার্নেল' (টোকা) নাম দি তেওঁ কেতবোৰ প্ৰবন্ধ লিখে। এই ৰচনাবোৰত তেওঁ গুৰু আৰু ভবিষ্যৎবক্তাৰ ভাও লয়। ইমানদিনে তেওঁৰ স্বজাতি-প্ৰীতি তেজী হৈ উঠিল, আৰু পৰস্পৰৰ প্ৰতি ভ্ৰাতৃ-ভাবত বান্ধ খাই থকা আৰু লোকহিতকৰ কামৰ কাৰণে আগ্ৰহান্বিত লাখ লাখ ৰুছীয় জন-সাধাৰণৰ ওপৰতে তেওঁ ৰুছিয়াৰ আৰু লগতে গোটেই জগতৰ ৰোগ নিৰাময় নিৰ্ভৰ কৰিছে বুলি ভাব পোষণ কৰিলে। এইধৰণৰ ভাবে প্ৰবন্ধবোৰ জনপ্ৰিয় কৰিব পাৰিলে। তেওঁ 'কেঁচা যৌৱন' (এ ৰ য়ুথ্) আৰু 'কাৰামাজফ্ ভ্ৰাতৃসকল' নামৰ দুখন উপন্যাসো লিখি উলিয়ালে। তেওঁৰ খ্যাতি এতিয়া সুদৃঢ় আৰু যেতিয়া ১৮৮১ চনত অকস্মাৎ মৃত্যুমুখত পৰে তেতিয়া বহুতে তেওঁক সেই সময়ৰ আটাই-তকৈ শক্তিশালী ঔপন্যাসিক বুলি গণ্য কৰিলে। তেওঁৰ মৃত্যুৰ সংবাদত ৰাজধানীৰ অসংখ্য লোক শ্ৰদ্ধা জ্ঞাপন কৰিবলৈ ওলাই আহিছিল।

(৪)

ডষ্টয়এফ্স্কিৰ জীৱনীৰ এই চমু বৰ্ণনাই আমাৰ সমুখত যিজন লোক উপস্থিত কৰে সেইজনৰ প্ৰকৃতি যে সমূলি আকৰ্ষণীয় নহয় এই কথা কবই নালাগে। নিজৰ ওপৰত আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ আৰু এই অভাৱে ওপজোৱা এক ভেম, অতি ধৈৰ্য্যশীল বন্ধুৰ লগতো খৰিয়াল পতা স্বভাৱ, অশেষ লাঞ্ছনা ভুঞ্জি আৰু আত্মীয়-পৰিজনৰ কষ্টৰ কাৰণ হৈয়ো জুৱাত নিজক বাৰে বাৰে পাহৰি পেলোৱা, যাক অন্যায় কৰিছে সেইজনকে আকৌ আতুৰৰ সময়ত কাবৌকোকালি কৰা, ঘৈণীয়েক যেতিয়া মৃত্যুশয্যাত তেতিয়াও কামনাৰ টৌত

থৌকিবাথৌ হোৱা—এইবিলাক লক্ষণে স্বাভাৱিক প্ৰকৃতিৰ লোক এজনৰ সংকেত দিব নোখোজে। জুৱাই তেওঁক কিদৰে বিচলিত কৰিছিল তাৰ ভাল বিশ্লেষণ তেওঁৰ জুৱাৰী নামৰ উপন্যাসৰ নায়কে ঘোষণা কৰে এইদৰে—"মোৰ মনোবল মাথোন এবেলিহে দেখুৱাব লাগে, ততালিকে মই মোৰ গোটেই জীৱনৰ ধাৰা সলাই দিব পাৰোঁ। মনোবলেই হৈছে আচল কথা।..." নিচাখোৰ আৰু জুৱাৰীৰ মনোবল কিমান স্থায়ী নাইবা শক্তিশালী ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ কাৰ্য্যতে বুজিব পাৰি। ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে জনসাধাৰণৰ কাৰণে যি সহানুভূতি দেখুৱাইছে সি ভাবপ্ৰৱণতাপ্ৰসূত, আৰু সেই জন-সাধাৰণৰ প্ৰতিও তেওঁৰ যি অনুৰাগ তাত ভেজাল। দৰিদ্ৰ ৰুছিয়াৰ অভাৱ-অভিযোগ আঁতৰাবলৈ তেওঁ কোনো পন্থা দিয়া নাছিল, বৰং আৰ্ত্তক তেওঁ দিছিল ধৰ্ম্ম আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ ভৰসা। যিবিলাক উদাৰপন্থীয়ে এই অভাব-অভিযোগ আঁতৰাবৰ চেষ্টা কৰিছিল সেই-বিলাকক তেওঁ আক্ৰমণহে কৰিছিল। মানুহহিচাবে ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ এয়ে স্বৰূপ, তথাপি সাহিত্যিক আৰু শিল্পীহিচাবে তেওঁৰ যি প্ৰতিভা তাৰ নিৰাকৰণ কৰিববলৈ টান। তেওঁৰ সমসাময়িক আছিল এজন বিৰাট পুৰুষ—ঔপন্যাসিক আৰু সমাজ-সংস্কাৰক টলষ্টয়। ঔপন্যাসিক-হিচাবে ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ স্থান টলষ্টয়ৰ কাষতে, তথাপি বৰ্ত্তমানকালত টলষ্টয়তকৈ ইজনৰহে ইউৰোপীয় উপন্যাসত প্ৰভাৱ সৰহ।

ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ প্ৰথম ৰচনা চিঠিৰ আকাৰত লিখা 'দৰিদ্ৰ-লোক'ত গগলৰ 'বৰচোলা' বা 'গ্ৰেটকোট' নামৰ কাহিনীৰ প্ৰভাৱ সুস্পষ্ট। উনবিংশ শতিকাৰ ৰুছীয় বাস্তৱবাদত—সাধাৰণ কাহিনী এটি, সচৰাচৰ চকুত নপৰা কথাত নজৰ দিয়া, লাঞ্ছিত আৰু কষ্ট একোজন চৰিত্ৰৰ অৱতাৰণা, ধেমালিৰ আঁৰত অনুকম্পাৰ সুৰ—এই যি লক্ষণবিলাক দেখা যায় সেই সকলোবে আৰ্হি গগলৰ 'গ্ৰেটকোট'তে আছে। এই কাৰণেই ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে এবেলি মন্তব্য কৰিছিল এইদৰে—"আমি আটাইবিলাক গগলৰ গ্ৰেটকোটৰ তলৰ পৰাহে

ওলাইছোঁ।” ডষ্ টয়এফ্স্কিয়ে অৱশ্যে ৰুবাছী বাস্তৱবাদৰ সোৱাদো পাইছিল; স্বাধীন ৰচনা প্ৰকাশ কৰাৰ আগেয়ে তেওঁ বালজ্যাকৰ ‘পেয়েৰ গৰিও’ নামে বিখ্যাত উপন্যাসখন অনুবাদ কৰিছিল। এওঁৰ দ্বিতীয় ৰচনা ‘দবল’ (ডি ডাব্ল) নামৰ উপন্যাসখনে আদৰ নাপালে, কিন্তু এইখনত মানবিক বিকাৰগ্ৰস্থ হওঁ হওঁ হোৱা লোকৰ অৰ্থাৎ দ্বিধাবিভক্ত ব্যক্তিত্বৰ যি পৰ্য্যবেক্ষণ দেখিবলৈ পোৱা যায় সেয়ে তেওঁৰ পিচৰ উপন্যাসবিলাকৰ বিশিষ্টতাৰ সংকেত দিয়ে। উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে ডষ্ টয়এফ্স্কিৰ প্ৰকৃতিতে দুটি মানুহ আছিল, এটি পাশবিক আৰু আনটি স্বাভাৱিক, এটি যুক্তি-বিবৰ্জ্জিত অচেতন মনৰ দাস, আনটি বিচাৰণাৰ চালিত। ব্যক্তিত্বৰ এই বিৰোধ, বাহিৰত দেখিবলৈ পোৱা কাম আৰু ভিতৰৰ আত্মাৰ যি স্বৰূপ, এই দুইৰ মাজত যি সংঘাত, ডষ্ টয়এফ্স্কিয়ে যিদৰে অনুভৱ কৰিছিল সেইদৰে তেওঁৰ ঘাই চৰিত্ৰবিলাকো অঙ্কিত হৈছিল। তেওঁ নিজৰ দুৰ্ব্বলতা লক্ষ্য কৰিছিল শ্ৰদ্ধা-বিবৰ্জ্জিত পুতৌৰ চকুৰে; সেইদৰে চৰিত্ৰবিলাকো শ্ৰদ্ধাৰ যোগ্য নহয়, কিন্তু সেইবিলাকৰ চিত্ৰণত পুতৌৰ অভাৱ নাই।

ৰুগীয়া মনৰ লোকৰ নিজৰ প্ৰতি যি পুতৌ—নিজৰ গ্লানি আৰু দুৰ্ব্বলতা এনে মানুহে যিদৰে পাগুলিয়ায়, তাৰ বঢ়িয়া চানেকি পায় ‘অজ্ঞাতবাসৰ টোকা’ নামৰ উপন্যাসত (১৮৬৪); এইখনৰ উল্লেখ কৰিয়ে গৰ্কিয়ে ডষ্ টয়কফ্স্কিক বিশেষকৈ জগৰীয়া কৰিছিল। জীৱনে যিজন লোকক বিসৰ্জ্জন দিছে সেইজনে জীৱনকো আওকাণ কৰিব পাৰে। এইদৰে জীৱনৰ পৰা আঁতৰি থকা নায়কজনে শ্লেষপূৰ্ণ ঠাঁচত নিজৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ অভাৱ আৰু নিৰৰ্থকতা বৰ্ণনা কৰাৰ লগতে শিক্ষা, শীলতা, সমাজ আদিৰো ভণ্ডামি আৰু আদৰ্শ-বিলাক ফালি-চিৰি টুকুৰা-টুকুৰ কৰিছে। কিতাপখন এটি দীঘলীয়া কৈফিয়ৎ। আখ্যানৰ ফালৰ পৰা উল্লেখযোগ্য নহয় যদিও লিখকৰ চৰিত্ৰ-অঙ্কনৰ শক্তি ফুটি ওলাইছে লিজা নামে জীৱনৰ বাটত আউল

লগোৱা গাভৰুজনীৰ বৰ্ণনাত। কিতাপখন আৰম্ভ হৈছে এইদৰে—"মই ৰুগীয়া। মোৰ বুকুত ঈৰ্ষা। দেখিবলৈ মই আপচু।..."

বাস্তৱৰ আৰু বিশেষকৈ ৰুছীয় সৰ্ব-সাধাৰণৰ পৰিপূৰ্ণ ছবি-হিচাবে চাইবেৰিয়াৰ অপৰাধী-দাগীসকলৰ জীৱনৰ-বৰ্ণনা 'মৃতকৰ ঘৰ' (১৮৬১) অতি উল্লেখযোগ্য ৰচনা। চোৰ-ডকাইতবিলাকৰ পুষ্ট শৰীৰ আৰু সবল মনৰ ভিতৰত ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিয়ে এনে সম্বল পালে যি হয়তো সুযোগৰ অভাৱত যি বাটে যাব লাগিছিল সেই বাটে নগৈ আওবাটে গ'ল। তেওঁ যি পৰিজ্ঞান (অন্তৰ্দৃষ্টি) আৰু পৰ্য্যবেক্ষণেৰে এই মানুহবিলাকৰ মনৰ ক্ৰিয়া বৰ্ণনা কৰিলে তাৰ সোৱাদ লৈ 'অতিমানৱ' তথ্যৰ পৰিপোষক জাৰ্ম্মান দাৰ্শনিক নীটছ্‌শ্বেই মন্তব্য কৰিলে এইদৰে—'সবল লোক ৰোগত পৰিলেই অপৰাধীত পৰিণত হয়।...আমাৰ সমস্যাসম্পৰ্কে ক'বলৈ গ'লে, ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ সাক্ষ্যৰ মূল্য আছে। মোৰ যদি কোনো মনো-বিজ্ঞানীৰ পৰা কিবা শিকিবলগীয়া আছিল তেনেহলে সেইজন নিশ্চয় ডছ্‌টয়এফ্‌স্কি।..." 'মৃতকৰ ঘৰ' কিতাপখন :আইন-ভঙ্গকাৰী অপৰাধীৰ মনোবিশ্লেষণহিচাবেও মূল্যবান ৰচনা।

ডছ্‌টয়এফ্‌স্কিৰ বিশেষত্ব কেতবোৰ উনুকিওৱাৰ পাচত এতিয়া তেওঁৰ খ্যাতিৰ ভেঁটি 'অপৰাধ আৰু দণ্ড' (১৮৬৬) আৰু 'কাৰামাজফ ভ্ৰাতৃসকল' (১৮৮০) এই দুই উপন্যাসৰ বিষয়ে অলপ বহলাই আলোচনা কৰা যাওক।

(৫)

আজিলে যে ভুগিব লাগে—আনৰ অন্যায় কৰিলে যে অনুতপ্ত হব লাগে—এই ভাবৰ ওপৰতে অপৰাধ আৰু দণ্ড উপন্যাসখন গঢ়ি উঠিছে। কিতাপখনৰ নায়ক ৰাছ্‌কলনিকফ পশ্চিমীয়া শিক্ষাত পুষ্ট

নাস্তিকতাবাদী ডেকা। এওঁ অনুভূতিশীল আৰু মেধাবী। নাস্তিকতাবাদীহিচাবে এওঁৰ ভগবান, নীতি, আইন, এইবিলাক গতানুগতিক কথাত আস্থা নাই। তেওঁৰ মানত মানুহ দুই শ্ৰেণীৰ —একশ্ৰেণী-নিজৰ ইচ্ছাৰে চালিত 'অতিমানৱ', সৎ বা অসতে এওঁ-লোকক বিচলিত নকৰে। দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ লোক সৰহ আৰু এওঁ-বিলাকে পুৰণি আচাৰ-ব্যৱহাৰ নাইবা সমাজত চলি থকা নীতি-নিয়ম নেওচিবলৈ সাহ নকৰে। তৃতীয়া ছাত্ৰ ৰাছকল্‌নিকফে নিজক অতিমানবহিচাবে ধৰি লৈ সাধাৰণ নীতিৰ ডেওনাখন চেৰাই যাবলৈ মন কৰি লোকৰ বস্তু বন্ধক ৰাখি টকা ধাৰলৈ দিয়া কেলেহুৱা বুঢ়ী এগৰাকীক হত্যা কৰিলে। তেওঁৰ যুক্তি আৰু বিবেচনাই এই অপৰাধ সমৰ্থন কৰিলে, কিন্তু হত্যা হৈ যোৱাৰ পাচতে তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ যি অংশ বিবেচনাৰ শাসনৰ বাহিৰত সেই অংশই বিদ্ৰোহৰ নিচান তুলিলে। তেওঁৰ সংজ্ঞাৰ চেতন আৰু অচেতন ভাগৰ ভিতৰত ইমান প্ৰবল বিক্ষোভে দেখা দিলে যে তেওঁ অপৰাধ স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল।

এই নৰহত্যাৰ সাক্ষী বা প্ৰমাণ নাছিল, কিন্তু যুক্তিৰে নিজৰ কাৰ্য্য সমৰ্থন কৰিব পাৰিলেও মনৰ তলিত জাগি উঠা তাড়না সহ্য কৰিব নোৱাৰি পুলিচৰ হাতত আত্মসমৰ্পণ কৰাৰ আগখিনিতে ৰাছ্‌কলনিকফে ভনীয়েক ডুনিয়াক এইদৰে কয়—

'মই ধৰা দিম। কিন্তু কিয় ধৰা দিম তাকেই বুজিব পৰা নাই।'

'মানসিক কষ্ট সহ্য কৰি তোমাৰ অপৰাধ কটা নগৈছেনে?'

'অপৰাধ? কি অপৰাধ?' আকস্মিক খঙত তেওঁ জ্বলি উঠিল। 'যে নীচ, বিষাক্ত পোক যেন কাৰো কামত নলগা নুঢীজনী হত্যা কৰিলোঁ—এয়েনে? তাইক মাৰি মই হকুৰি পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিছোঁ। তাই তৃতীয়া মানুহৰ তেজ শুহি খাইছিল। সেয়েনে অপৰাধ? সেই কথা মই ভৰা নাই, আৰু সেই জগৰ কটোৱাৰ কথাও চিন্তা কৰা নাই, তহঁতেনো কিয় তাকে লৈ মোক খেচ্‌খেচাই

থাক? এই অদৰ্কাৰী লাঞ্ছনা ভোগ কৰিবলৈ ওলাইছে মই মোৰ নিৰৰ্থক কাপুৰুষতা স্পষ্টকৈ বোধ কৰিছোঁ। মই এক অপদাৰ্থ, সেইকাৰণেই হবলা মই, হয়তো, মোৰ হিতৰ কাৰণেই···মই যে কিবা দোষ কৰিছোঁ এনে ভাব মোৰ মনৰ পৰা বহুত দূৰৈত। কিন্তু এই পোন্ধৰ বা বিশবছৰত [ছাইবেৰিয়াৰ কলীয়াপানীত] মানুহ দেখিলেই 'মই যে দোষী' এইদৰে ফেকুৰিবলৈ লেউসেউ হৈ যাম-নেকি তাকেহে গুনিছোঁ। এৰা, কথা সেয়েহে, সেয়েহে, সেই-কাৰণেহে সিহঁতে মোক তালৈ পঠিয়ায়, সিহঁতক তাকেহে লাগে··· চাচোন সেইবোৰ, বাটত কেনেকৈ দৌৰি ফুৰিছে, সিহঁতৰ প্ৰত্যেকে অন্তৰত একোজনকৈ অপৰাধী, তাতকৈও বিষম, সিহঁত বুৰ্বক।···'

এইদৰে নিজৰ যুক্তি আৰু বিবেচনাৰ সমৰ্থন পাইও তেওঁ ধৰা দিলে। তেওঁৰ দ্বিধা-বিভক্ত ব্যক্তিত্বত বিবেচনাৰ আৰু বিবেচনাৰ বাহিৰৰ দুই সত্যই সমানে যুঁজিলে, দুয়োটাই দুফালৰ পৰা সমৰ্থন-যোগ্য, কিন্তু দুইৰো মাজত সমন্বয়ৰ অভাৱ। অন্তৰৰ এই দ্বন্দ্বৰ সজীৱ আৰু নাটকীয় চিত্ৰণে, 'অপৰাধ আৰু দণ্ড' কিতাপখনক জগতৰ বছা উপন্যাসবিলাকৰ লগত স্থান দিছে। কিতাপখনৰ আৰু কেইটিমান বিশেষত্ব এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰা যুগুত।

বুঢ়ী মৰাৰ পাচতে কিবা প্ৰসঙ্গত ৰাছ্‌কলনিকফ পুলিচৰ ওচৰলৈ যাবলগীয়া হ'ল। ৰাছ্‌কলনিকফে তাত যিদৰে কথা-বতৰা কলে তাৰ পৰা তেওঁৰ ওপৰত পুলিচৰ অলপ চোভা হয়। উভতি আহি তেওঁ জ্বৰত পৰে। জ্বৰত তেওঁ যি প্ৰলাপ বকে তাৰ পৰাও পুলিচৰ চোভা বাঢ়ে। এইদৰে কথা-বতৰা আৰু প্ৰলাপ আদি লক্ষ্য কৰি অপৰাধীৰ পম খেদোঁতে মনস্তত্ত্বৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। দ্বিতীয়তে, কিতাপখনত উনবিংশ শতিকাৰ ডাঙৰ চহৰ এখনৰ নিম্নস্তৰৰ লোক বাস কৰা 'শ্লাম' বা দৰিদ্ৰ আৰু লেতেৰা অঞ্চলৰ সূক্ষ্ম আৰু পূৰ্ণাঙ্গ বৰ্ণনা পায়। এই গেৰেকনিতে ৰাছ্‌লকনিকফৰ মৰম আকৰ্ষণ কৰা বেশ্যা চনিয়াৰ মনোমোহা ছবি জিলিকি উঠিছে।

চনিয়াৰ চৰিত্ৰত হতভগীয়া আৰু পদানতসকলৰ প্ৰতি লিখকৰ সহানুভূতি জৰিছে।

(৬)

মজলীয়া আকাৰৰ 'অপৰাধ আৰু দণ্ড' সৰহ লোকে পঢ়িছে যদিও ডষ্টয়েফ্স্কিৰ কীৰ্তিস্তম্ভ হ'ল 'কাৰামাজফ্ ভ্ৰাতৃসকল।' ইংৰাজী অনুবাদত খিচখিচীয়া আখৰেৰে এইখনৰ পৃষ্ঠাসংখ্যা নশৰ ওপৰ।

'কাৰামাজফ্ ভ্ৰাতৃসকল'ৰ পটভূমি এইবেলি পিটাৰ্ছবাৰ্গ নহয়, মফচল অঞ্চলহে। এইখনতো 'অপৰাধ আৰু দণ্ড'ত পোৱাদৰে মন আৰু আত্মাৰ সংগ্ৰামৰ শক্তিশালী বৰ্ণনা। লাম্পট্য আৰু বংশগতি বা পৰম্পৰাসূত্ৰে লভা লাম্পট্য—এই দুইয়ে এক বুঢ়া আৰু তেওঁৰ পুতেককেইজনৰ জীৱন কেনেকৈ গঢ় দিলে তাকে লৈ কিতাপখনৰ কাহিনীয়ে ৰূপ লৈছে। কাহিনীটো চমুকৈ এই—উনবিংশ শতিকাৰ মাজভাগত স্কটপ্ৰিগন্যেফ্স্কি চহৰত ফ্যডৰ কাৰামাজফ নামে এক লম্পট আৰু ধূৰ্ত্ত ব্যৱসায়ীৰ তিনি পুত্ৰ—আটাইতকৈ ডাঙৰ মিত্ৰি প্ৰথম ঘৈণীয়েকৰ ল'ৰা, আইভান আৰু আলেক্সি দ্বিতীয় ঘৈণীয়েকৰ। বুঢ়াই ঘৈণীয়েকৰ মৃত্যুৰ পিচতে ল'ৰাকেইটাক চকুকাণ নকৰা হ'ল। গ্ৰিগৰি নামে পৰিয়ালৰ চাকৰ এজনে সিহঁতক আত্মীয়ৰ ঘৰত থৈ দিলেগৈ।

মিত্ৰিয়ে ডাঙৰ হৈ ভাবিলে সি মাকৰ সম্পত্তিৰ ভাগ পাব লাগে। সৈন্যবাহিনীত চাকৰি কৰি তাৰ প্ৰকৃতি উদণ্ড হ'ল। ধোদৰ পচলা হৈ সি বাপেকৰ ওচৰত ধন বিচাৰিলেগৈ। গোমোথা স্বভাৱৰ আইভানে স্কুল পাৰ হৈ মস্কৌৰ কলেজত সোমাল। অভাৱে তাক ল'ৰা পঢ়ুৱাবলৈ আৰু প্ৰৱন্ধ ৰচনা কৰিবলৈ বাধ্য কৰিলে। যাজক সম্প্ৰদায়ৰ বিচাৰালয়ৰ ওপৰত ৰচা প্ৰৱন্ধ এটিয়ে

তাক অলপ খ্যাতিও দিলে। আটাইতকৈ সৰু কল্পনাপ্ৰৱণ আৰু শান্ত স্বভাৱৰ আলেক্সি বা আল্য়শ্চা স্থানীয় খৃষ্টীয় মঠ এটিত সোমাল। মঠত সি জছিমা নামেৰে বিখ্যাত আতৈ এজনৰ ছাত্ৰ হ'ল। আল্য়শ্চাই যেতিয়া ভকত হবলৈ বাপেকৰ অনুমতি খুজিলে তেতিয়া বুঢ়াই তাক উপলুঙা কৰিলে যদিও অনুমতি দিলে। বয়স হ'লত তিনিও ভায়েক সিহঁতৰ ওপজা চহৰত গোট খালেহি। মিত্ৰি আহিল তাৰ উত্তৰাধিকাৰসূত্ৰে পাবলগীয়া সম্পত্তি বিচাৰি, নাস্তিকতাবাদ চৰ্চা কৰা আইভানো অভাৱত পৰি ঘৰ চাপিল।

মঠত এদিন আতৈ জছিমাক সমুখত লৈ পিতৃ আৰু পুত্ৰসকল লগ লাগিল। ফ্যডৰৰ ভেঙুচালি আৰু পাতল ব্যৱহাৰে পুতেকহঁতক যথেষ্ট লাজ দিলে। নাচনী এজনীৰ ওপৰত ধন ভাঙিবলৈ সম্পত্তিৰ ভাগ লাগে বুলি মিত্ৰিক বাপেকে ককৰ্থনা কৰিলে। মিত্ৰিয়ে এক মিলিটেৰী অফিচাৰৰ জীয়েকৰ লগত বিয়াৰ বন্দবস্ত কৰি থৈছিল, সি খঙত উক্তি কৰিলে বোলে এই বিষয়ত বুঢ়াৰহে দুৰ্বলতা সৰহ। এনে সময়তে আতৈ জছিমা মিত্ৰিৰ সমুখত বাগৰি পৰিল আৰু মাটিত মূৰ থেকেৰিয়াবলৈ ধৰিলে। আটায়ে আচৰিত হৈ ভাবিলে এই ব্যৱহাৰে নিশ্চয় মিত্ৰিৰ অশুভ সূচনা কৰিছে। কাৰামাজফ পৰিয়ালৰ লোকবিলাক সম্ভোগপ্ৰিয় বুলি ঠিবাং কৰি জছিমাই তেওঁৰ মৃত্যুৰ পিচত মঠ ত্যাগ কৰি সংসাৰ সোমাবলৈ আল্য়শ্চাক নিৰ্দেশ দিলে। মিত্ৰিৰ বাগদত্তা কাটেৰিনাৰ ওপৰত আইভানৰ চকু পৰা কাৰণেও পৰিয়ালত অশান্তি বাঢ়ে।

পৰিয়ালৰ পুৰণি ভৃত্য গ্ৰিগৰিৰ ঘৈণীয়েক মাৰফাই কোঙা সন্তান এটি জন্ম দিছিল। যিদিনা ৰাতি মাৰফাৰ সন্তানটি ঢুকায় সেই-সময়তে চহৰৰ ৰেণ্ডী ছোৱালী এজনী ল'ৰা এটি প্ৰসৱ কৰি মৃত্যুমুখত পৰে। ল'ৰাটি গ্ৰিগৰিয়ে ঘৰলৈ লৈ আহে আৰু পিচত তাৰ নাম স্মেৰড্যাকফ হয়। আটাইৰে বিশ্বাস যে ই লম্পট ফ্যডৰৰে সন্তান। স্মেৰড্যাকফে ফ্যডৰৰ ঘৰত ৰান্ধনীৰ কাম কৰে।

মিত্রিয়ে তাৰ বনৰীয়া প্ৰকৃতিৰ কথা ভায়েক আল্‌য়শ্যাৰ আগত বৰ্ণায়। কিদৰে কাটেৰিনাৰ তিনিহেজাৰ ৰুব্‌ল্ চহৰবে নাচনী গ্ৰুশেঙ্কা নামে ৰূপহী এজনীৰ ওপৰতে ঢালিছে তাকো খুলি কয়। কাটেৰিনাৰ ধাৰ সুজিবলৈ উপায় নাপাই সি ভায়েকক বুঢ়াৰ পৰা ধনখিনি সংগ্ৰহ কৰিবলৈ দিহা দিয়ে।

আল্‌য়শ্যাই আহাৰৰ সময়ত বাপেক, আইভান আৰু তেঁউৰীয়া স্মেৰড্যাকফক একেলগে পায়। গ্ৰুশেঙ্কাক বিচাৰি আহি আকস্মিক-ভাবে বাপেকক দেখি মিত্ৰি বুঢ়াৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিল। আল্‌য়শ্যা কাটেৰিনাৰ ঘৰ পালেগৈ। তাত কাটেৰিনাই মিত্ৰিক এৰি দিবলৈ গ্ৰুশেঙ্কাক টকাৰ লোভ দেখুৱাই কৰোকোকালি কৰিছে। গ্ৰুশেঙ্কা মান্তি নহল। মঠলৈ গৈ আল্‌য়শ্যাই দেখে বুঢ়া জছিমা মৃত্যুৰ দুৱাৰদলিত। ঘৰলৈ উভতি সি দেখে বাপেক মিত্ৰি আৰু আইভানৰ ভয়ত কঁপিছে। আইভানে মিত্ৰিৰ লগত গ্ৰুশেঙ্কাৰ বিয়া কামনা কৰে, তেতিয়া হলে সি কাটেৰিনাক বিয়া কৰাব পাৰে। আনহাতে বুঢ়া ক্যডৰে বিয়া কৰাব খোজে গ্ৰুশেঙ্কাক। মিত্ৰিৰ কাৰণে ধন খুজি আল্‌য়শ্যা বিমুখ হয়।

মিত্ৰিৰ পৰা নেওচনি পাই কাটেৰিনাই তাৰ কেনেকৈ হিত হয় তাবে চিন্তা কৰি কাল কটায়। তাইৰ অন্তৰৰ মৰম কিন্তু আইভানৰ কাৰণেহে। বাগদত্তা কাটেৰিনাৰ মনৰ গতি লক্ষ্য কৰি আইভানে তাইৰ পন্থাকে অনুমোদন কৰে।

পিচত, দোকান এখনত আইভানে আল্‌য়শ্যাৰ আগত ভগৱানৰ স্থিতি স্বীকাৰ কৰে, কিন্তু কয় যে ভগৱানৰ সৃষ্টিখন হলে সি মানি ল'ব নোখোজে। দুয়ো তৰুণে মানুহৰ প্ৰকৃতিত থকা দ্বিমুখীয়া গতিৰ কথা আলোচনা কৰে। আইভানে কয় সি স্মেৰড্যাকফক দেখিব নোৱাৰে, কিয়নো স্মেৰড্যাকফে আইভান আৰু মিত্ৰি দুয়োৰে পৰম ভক্ত হৈ ইজনৰ হিত চিন্তিবলৈ গৈ সিজনৰ অহিত চিন্তে।

মৃত্যু-শয্যাত শায়িত জ্ঞানী জছিমাই শেহমুহূৰ্ত্তত তেওঁৰ শিষ্য-